

<http://uocpapers.uoc.edu>

article

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

Eva Salas

Data de presentació: febrer de 2008

Data d'acceptació: juny de 2008

Data de publicació: octubre de 2008

Resum

Els *ciberfeminismes* participen del pensament *postmodern* i de la crisi del subjecte de la modernitat i compten amb un mitjà nou, el *ciberespai*, que els situa per la seva especificitat en vies paral·leles als *feminismes* històrics. El text està organitzat en quatre capítols breus. En el primer, el moviment se situa en el context on s'inicia i es dona una visió retrospectiva respecte de l'àmbit artístic. Un segon apartat introdueix la mitologia del ciborg i la teoria que impregna l'impuls ciberfeminista; es consideren les figuracions que acompanyen el moviment i els gèneres que l'alimenten, així com la seva relació amb altres mites culturals, com ara la ciència. El tercer espai és un punt possible per a introduir la poètica compromesa del ciberfeminisme mitjançant una obra escrita a la *net* i una artista emblemàtica. També es reflexiona entorn del concepte mateix que dona sentit a aquest article i la seva no adscripció a paràmetres disciplinaris ni acadèmics. Un quart espai es dedica a una part del nostre context més proper, respecte al qual es suggereix el trànsit pels espais d'exposició i les lectures de les autores referenciades. Al final, es fa una reflexió última sobre l'horitzó possible i desitjable.

Paraules clau

ciberfeminisme, tecnologies, ciberespai, art, internet, dona

Abstract

Cyber-feminisms form part of post-modern thought and the crisis of the subject of modernity. They have a new medium, cyberspace, which, thanks to its specific nature, places them in parallel to historical feminisms. The text is organised into four short sections. In the first, the movement is set within the context in which it began and a retrospective look is offered at the area of art. The second section introduces the mythology of cyborgs and the theory behind the cyber-feminist drive. The figurations that accompany the movement, the genres that feed it and its links to other cultural myths, such as science, are also examined. The third part allows for the introduction of the committed poetry of cyber-feminism with a work written on the net and an emblematic artist. There is also reflection on the very concept that brings meaning to this article and its not ascribing to disciplinary or academic parameters. The fourth section is dedicated to part of our closest context, suggesting a journey through exhibition spaces and readings from the authors referred to. Finally, there is reflection on the possible and desirable perspectives for the future.

Keywords

Cyber-Feminism, technologies, cyberspace, art, internet, women

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

I. «The clitoris is a direct line to the Matrix»¹

El col·lectiu ciberfeminista VNS Matrix² inicia la seva provocació a Adelaide, Austràlia, amb el «Manifiesto ciberfeminista para el siglo XXI»³ (1991), un homenatge a Donna Haraway. Mentrestant, a quilòmetres oceànics, la filòsofa anglesa Sadie Plant, investigadora de la Universitat de Warwick i directora de la Cybernetic Culture Research Unit (el Centre d'Investigació de Cultura Cibernètica de la mateixa universitat) desenvolupa el seu meravellós text *Zeros and Ones*, en bona part fonament del moviment ciberfeminista. En aquesta obra, Plant explora les relacions entre el femení, les màquines i les noves tecnologies, i contradiu la suposada tecnofòbia del feminisme ortodox en un *hiper/text* entre realitat i ficció ple d'associacions interessants. Equipara la matriu de càlcul dels ordinadors al cos femení i observa l'estructura dels sistemes informàtics, molt més a prop de la identitat relacional, multidireccional i no fixa del femení. Una estructura similar a la dels teixits que les dones ordien en l'àmbit privat, àmbit que les constituï especialment com a classe social. Sadie Plant celebra la relació de la tecnologia digital amb el que és menut, seguint perversament la idea de Donna Haraway («la miniaturización se ha convertido en algo relacionado con el poder»);⁴ que es faci amb els dits *-digital-* i no amb la força; que propiciï la reflexió; que sigui rizomàtica; que sigui com un tapís, on el dibuix, o el text, és la pròpia matèria constitutiva del cos. «Los softwares son virtualmente reales».⁵

A distància, però en connexió atòmica, a cavall entre aquestes dues geografies, sorgeix el vocable «ciberfeminisme», de manera *natural* des de la teoria i la *posada en escena*. L'aliança ha de ser entre les dones i la tecnologia per a «investigar y descifrar las narrativas de dominación y control inscriptas en la cultura tecnológica, y experimentar la potencialidad del ciberespacio para la creación de otras formaciones sociales, otras formas identitarias y otras maneras hacer política».⁶

Les quatre components de la coalició VNS Matrix (Francesca da Rimini, Julianne Pierce, Josephine Starrs i Virginia Barratt) provenen del món de l'art, i utilitzen el vocable *ciberfeminisme* per a referir-se als seus experiments al ciberespai relacionats amb l'art i amb el subjecte femení i el seu desig, a començaments

dels anys 90, a la frontera del mil·lenni. La idea era contestar el domini masculí a internet, així com als inservibles imaginaris estereotipats: l'estereotip, encara que sigui una falsedat, condiciona la nostra relació amb el món. La seva primera acció va ser una incursió en el *cartel del porno*⁷ com a resposta a la cultura popular androcèntrica del videojoc, que trencava la simbologia femenina robada pel patriarcat i era tant irreverent i subversiva com els manifestes (vegeu el seu «Manifiesto de la Perra Mutante»,⁸ de 1996). L'objectiu era crear una avantguarda conceptual *ciberfeminista* utilitzant la llengua de la nova cultura tecno.

El 1997 el ciberfeminisme es va visibilitzar com a moviment en la Primera Internacional Ciberfeminista organitzada per OBN (Old Boys Network) a la mostra internacional d'art contemporani, Documenta X, de Kassel, Alemanya. A partir d'un denominador comú de gènere, en els temes i referències de les seves accions o peces artístiques, es va produir una escissió respecte del *net.art*: «Mientras que la mayoría de los participantes se enorgullecían de su relativa determinación como net.comunidad, el ciberfeminismo se convertía en un asunto de interés para unos pocos. Hubo chispas de conflicto cuando en junio de 1996 se envió el manifiesto de Anne de Haan "The vagina Is the Boss on the Internet" (La vagina Es el Jefe de Internet) a Nettime. Los moderadores de la lista dijeron que aquellos que se interesaran por el feminismo llevaran la discusión a otra parte, a plataformas de mujeres como Old Boys Network» (R. Greene, 2000).

El *net.art* també reflexionava al voltant del programari i dels ordinadors, ja quotidians, com a vehicles que reproduïen i fomenten l'opressió social i les estructures econòmiques relacionades. «De donde nace el peligro nace / la salvación también» proclama Friedrich Hölderlin, citat per García Selgas al pròleg de l'edició castellana de *Ciencia, cyborgs y mujeres*, de Haraway (1995, pàg. 20), referint-se al pensament de l'autora, el qual proposa l'acció i la lluita en lloc de lamentar-se de la situació, ja que el mateix context ofereix les possibilitats de canvi.

OBN parteix, d'una banda, del col·lectiu INNEN, constituït també per quatre dones artistes, que treballaven en format electrònic i perspectiva de gènere, liderades per Cornelia Sollfrank,⁹ amb seu a Hamburg; i, de l'altra, de les VNS Matrix. Esdevé la primera plataforma internacional ciberfeminista. En l'encontre hi va haver consens en el fet de no definir-se, de respondre al requeriment de definició amb les «100 anti-theses»:¹⁰ el que NO

1. J. Steffensen (2004), <<http://ensemble.va.com.au/array/steff.html>>.

2. Vegeu: <<http://lx.sysx.org/vnsmatrix.html>>.

3. Consultable en línia: <http://www.2-red.net/habitar/tx/text_vns_c.html>.

4. D. Haraway (1995, pàg. 261).

5. S. Plant (1998, pàg. 85).

6. G. Bonder (2002, pàg. 33).

7. J. Steffensen (2004).

8. Consultable en línia a: <http://www.2-red.net/habitar/tx/text_vns2_c.html>.

9. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.medienkunstnetz.de/artist/sollfrank/biography/>>.

10. Vegeu OBN (1997).

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

és ciberfeminisme («53. ciberfeminismo no tiene cojones»), deixant d'aquesta manera obert el camp d'acció i dificultant-ne l'explotació institucional.

El ciberfeminisme enfronta, doncs, la identitat tradicional femenina (llegendari rebuig feminista) i la relació activa i política amb les noves tecnologies. Pren moltes de les estratègies dels moviments d'avantguarda i feministes, com ara, en paraules de Faith Wilding: «el separatismo estratégico (listas sólo para mujeres, grupos de autoayuda, grupos de chat, redes, y formación tecnológica de mujer a mujer), el análisis feminista cultural, social y la teoría del lenguaje, la creación de nuevas imágenes de mujeres en la Red para confrontar los estereotipos sexistas abundantes (avatares feministas, ciborgs, fusión de géneros), la crítica feminista en red, el esencialismo estratégico y un largo etcétera».¹¹ També ha sorgit com una resposta al ciberpunk, subgènere de la ciència ficció, on apareix el concepte de ciberespai a mans de William Gibson a la novel·la *Neuromancer* de 1984. Possiblement la sensació d'espai virtual es representi allà per primer cop en la seva magnitud incorporada: *la suma de sinapsis electròniques en una al·lucinació consensuada*. El que importa és el procés, l'espai intermedi, la transmissió, el contacte i la comunicació.

Visió retrospectiva

A la dècada dels 60 el Mail Art, precursor del *net.art*, ja privilegiava l'acte comunicatiu com a significat (*The Eternal Network*).¹² Encara que no s'ocupava en absolut de qüestions de gènere, sí que li interessava un canvi en el concepte *art*, que propiciés la interactivitat i fes de l'espai artístic un lloc idealment virtual.

Si els orígens del moviment estaven en l'àmbit artístic, la creació artística feia temps que es duia a terme en l'àmbit polític i de l'activisme social, també des del feminisme. Lluny de la gran i solitària figura del geni romàntic de la història de l'art del patriarcat, les pràctiques i accions es feien en associació, a vegades sota pseudònims o noms apropiats que podien congregar a diverses artistes a la vegada. Aquest és el cas de les Guerrilla Girls,¹³ les quals, a la dècada dels 80, ja havien usat el correu electrònic per a convocar i relacionar-se amb el públic amb propòsits de resistència i denúncia, en contra de la parcialitat i la desigualtat que practicava el mercat de l'art, que produïa una *història de l'art* reduïda a uns quants artistes consagrats i obres

mestres, diferent a la que s'hauria de considerar legítima i que hauria de donar cabuda a moltes i molts altres artistes procedents de minories sense visibilització.

En paraules d'Helena Cabello i Ana Carceller, «las aportaciones procedentes de la práctica y artística que se desarrollaron desde los feminismos durante los años 60 y 80 supusieron una ruptura con los presupuestos formalistas entonces imperantes, dando paso a una concepción más abierta y alejada de las nociones absolutas que otorgaban al Arte un carácter de universalidad y neutralidad».¹⁴

Les dones artistes van usar els mitjans de comunicació d'última tecnologia des del primer moment, aprofitant-ne i explorant-ne el més específic: instal·lacions, vídeo, fotografia, aparicions als mitjans, etc., per presentar nous continguts artístics. Als inicis del segle xx, Claude Cahun¹⁵ pren la càmera fotogràfica per qüestionar la identitat i emprendre la representació dels gèneres, explícita i críticament, i per ressaltar-ne la complexitat, deixant enrere el postulat d'identitat fixa de Descartes, en un context en què el surrealisme s'endinsava en el subconscient freudià i es deixava lliure i *automàtica l'escriptura*¹⁶ com una exploració de l'entitat individual, ja fragmentada en diferents «jo». Cindy Sherman,¹⁷ mig segle més tard, presenta amb la mateixa tecnologia el gènere com una *performance*, una qüestió de superfície que produeix il·lusió de profunditat, fotografiant-se a si mateixa en la representació de diferents rols/estereotips femenins al llarg de la seva vida artística.

«La representación de las mujeres en la historia del arte y la cultura popular se considera uno de los aparatos ideológicos más cruciales que apoya la subyugación de las mujeres» escriu Laura Cottingham,¹⁸ seguint la tesi de Teresa de Laurentis, segons la qual «las mujeres, como seres sociales, se construyen a partir de los efectos del lenguaje y la representación».¹⁹ La repetició és l'estratègia, i el seu efecte, la normalització.

A la dècada dels 90, artistes que treballen sota la denominació de *Bad Girls* dintre del circuit institucional van oferir explícitament un canvi substancial en la representació de la sexualitat i un intent de soscavar els rols assignats tradicionalment a l'home i a la dona. En les seves figuracions van ocupar zones prohibides i utilitzar material tabú, parodiant actituds romàntiques, rebentant els límits de la sexualitat codificada i responent amb feminitat *pura*: masturbacions, fel·lacions, i altres comportaments trans-

11. F. Wilding (2001), «¿Dónde está el feminismo en el ciberfeminismo?» en línia a: <http://2-red.net/habitar/tx/text_fw_c.html>.

12. Vegeu V. Vesna (1997).

13. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.guerrillagirls.com/>>.

14. H. Cabello, A. Carceller (2002).

15. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.vinland.org/scamp/Cahun/>>.

16. L. Cirlot (1993, pàg. 151).

17. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.cindysherman.com/art.shtml>>.

18. Vegeu L. Cottingham (1993).

19. T. de Laurentis (1984, pàg. 29).

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

gressors plasmats a les seves pintures, *collages* o fotografies, fins assolir el punt de «monstruosa feminitat» formulada per Julia Kristeva.²⁰ Les seves obres són una deconstrucció de codis estètics i socials dominants, repressius i controladors de l'experiència individual. Les artistes van pagar el preu d'aquestes llicències havent de suportar aquesta denominació –*Bad Girls*– imposada des del circuit formal, per indicar, més o menys subrepticiament, un tipus de representació marginal respecte de la centralitzada i amb prestigi de la institució.

*

II. «Prefiero ser un cyborg que una diosa»²¹

Un ciborg és un producte i un productor; un node constitutiu d'una xarxa global on hi flueix la comunicació horitzontal. Amb la *diosa*, en canvi, les relacions són arbitràries i jeràrquiques, arrelades en orígens que el ciborg no reconeix.

«Si bien en los últimos años se ha aceptado que no existe nada a lo que se pueda llamar "naturaleza", que todo es cultura, sigue habiendo dentro de esa cultura un núcleo de naturaleza que se resiste a todo examen, una relación excluida de lo social en el análisis, una relación cuya característica es ser ineludible en la cultura así como en la naturaleza, y que es la relación heterosexual» Monique Wittig (1978).²²

Per a aquesta autora, el sexe s'identifica amb un tret físic (natural com d'altres, però marcat per un sistema social), que es considera com a part exclusiva sexual. El sexe és un instrument de significació cultural naturalitzat però es fa una utilització política de la categoria naturalesa que ve a satisfer les necessitats econòmiques de l'heterosexualitat, la qual precisament estructura la categoria sexe.

La lluita feminista dels anys 80, centrada en qüestions com la diferència i la identitat, acabarà per desembocar en una branca d'estudis universitaris, els estudis de gènere, deutors de l'aportació de Judith Butler,²³ així com altres estudis culturals i sexuals d'enorme importància com ara la teoria *Queer*. La consigna és la subversió contra les pràctiques associades al règim heterosexual (el falogocentrisme és la certesa, per part del baró, que la

seva fisonomia sexual és la valuosa i la propiciadora de l'activitat i el plaer sexual –«el hombre lo hace todo, incluso a sí mismo, a partir del mundo, que sólo puede ser recurso y potencia para este proyecto y agencia activa»–).²⁴ Les bases teòriques són en el pensament de Jaques Lacan, Michael Foucault i Simone de Beauvoir, entre altres. Respecte a això, una de les qüestions interessants és que els cossos i les preferències sexuals s'han construït teòricament a partir de discursos mèdics, higienistes, morals i eclesiàstics. Cossos i sexualitats són producte d'una sèrie d'operatòries, sistemàtiques i repetitives, en què el poder patriarcal, amb la imposició dels seus discursos de veritat, ha exercit el pes del disciplinament social. Foucault²⁵ investiga les maneres diferents en què els éssers humans som constituïts en subjectes i, d'altra banda, proposa una reconceptualització de la noció de *poder*. Teresa de Laurentis és investigadora, estudiosa de la Semiologia i el Psicoanàlisi, professora universitària i teòrica crítica que analitza els signes i les estructures del llenguatge dels mitjans, eines polítiques i poder, seguint la línia de Michel Foucault i amb una perspectiva crítica des del feminisme, per a obrir i configurar espais d'identitat. T. de Laurentis mostra que la conformació dels cossos i els gèneres sempre ha estat tecnològica.

Aquesta negació d'una essència predeterminada i el projecte de desemmascarar el sistema lògic/racional com un sistema de persuasió, que ve a satisfer un desig de poder, tenen una base històrica en el nihilisme de Nietzsche. Avui en la transsexualitat queda palesa la futilitat del component «natural» –biològic–, en creuar la barrera genèrica, d'un rol a un altre, qüestió que desvela el gènere com una idea, un ideal.

Sandy Stone afirma que «para negociar las múltiples zonas permeables de la frontera y la posición del sujeto dentro de la intertextualidad, zonas que tan problemáticas y productivas resultan, debemos comenzar por rearticular el lenguaje básico con el que tanto la sexualidad como la transexualidad se describen. Por ejemplo, ni los investigadores ni los transexuales han comenzado a poner en tela de juicio el término "cuerpo equivocado" como categoría descriptiva. De hecho "cuerpo equivocado" se ha convertido casi automáticamente en la definición del síndrome».²⁶

Els ciberfeminismes emprenen el seu projecte de reconceptualització de la noció de gènere i també de la noció de tecnologia al ciberespai. Evocant la imatge del ciborg de Donna Haraway, Meri Torras escriu: «siempre hemos sido *cyborgs* [...] Nuestros sentidos funcionan a modo de interfaz a través de la cual absorbemos la

20. Vegeu J. Kristeva (1980).

21. D. Haraway (1995, pàg. 311).

22. Vegeu M. Wittig, «La mente hetero», a: <<http://www.zapatosrojos.com.ar/pdg/Ensayo/Ensayo%20-%20Monique%20Wittig.htm>>.

23. Vegeu J. Butler (1990).

24. D. Haraway (1999, pàg. 124).

25. M. Foucault (2002).

26. S. Stone (1991).

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

información del mundo. La intervención de cualquier elemento que modifique esa percepción pretendidamente natural y nos conecte con la percepción de una realidad aumentada (una hiperrealidad) deviene una tecnología que nos posthumaniza.²⁷ Donna Haraway és catedràtica a la Universitat de Califòrnia, Santa Cruz (EUA), biòloga i feminista i dona al moviment —i no només al moviment— la seva mitologia més revolucionària: el ciborg,²⁸ criatura exempta de la discussió històrica sobre el sexe i/o el gènere, i fora de la dicotomia naturalesa/cultura. En paraules d'Ana Martínez-Collado, «el cyborg es sin duda una de las figuraciones más brillantes de la identidad posthumana».²⁹

Figuracions

SubRosa³⁰ és un front ciberfeminista important. Es defineixen com una *cèdula ciberfeminista reproduïble*, integrada per investigadores que confien en la combinació d'art, activisme i política per explorar i qüestionar les interseccions de la biotecnologia i de les noves tecnologies de la informació en els cossos, les vides i les feines de les dones. La biotecnologia és també un lloc d'*experimentació* ciberfeminista per al Critical Art Ensemble (CAE),³¹ un grup de cinc artistes que treballen al voltant de l'art, la tecnologia, la política i la teoria crítica. Faith Wilding³² és una artista i teòrica de rellevància per als ciberfeminismes que treballa conjuntament en aquestes dues plataformes.

SubRosa³³ introdueix part de la seva feina declarant que: «El Cell Track investiga la distribució, creació de patents y privatización global de las células madre embrionarias de seres humanos y animales utilizadas en el ámbito de las biotecnologías farmacéuticas, terapéuticas y de reproducción. Gracias la visualización de los flujos económicos y geográficos de la investigación sobre células madre humanas y animales pretendemos investigar acerca de los efectos de la propiedad de las prácticas científicas y la distribución global de la materia viva patentada».

La ciència no és a l'abast de tothom perquè es va segregar de la societat, molt al principi. L'experimentació o, més ben dit, les pràctiques experimentals, no convenia que es qüestionessin i era millor que les fessin a porta tancada mascles escollits, quan la dominació de la naturalesa per part dels homes es considerava

un objectiu positiu i legítim. En la contemporaneïtat, la qüestió de les mutacions genètiques s'ha fet popular i s'ha desbordat dels laboratoris de tecnologia avançada a l'àmbit quotidià. L'acte científic és explorat i imaginat en les seves pulsions i reductes a partir del començament del segle XIX dintre d'un nou gènere literari, inaugurat per *Frankenstein* de Mary Shelley (1818). La ciència ficció té un terreny prolífer en l'ideari feminista: Charlotte Perkins, Ursula K. Le Guin, Joanna Russ, Octavia Butler, i Pat Cadigan, en el moviment ciberpunk, entre altres. La metamorfosi ha resultat ser una icona cultural que alimenta aquest gènere, així com també el ciberpunk, convertint-los en territoris privilegiats per a l'experimentació, l'anàlisi social i l'anàlisi dels processos polítics i culturals, en llocs on evidenciar els mecanismes de control social i el paper de la ciència i la tecnologia. El monstre és el reprimat de la techno-cultura, el preu a pagar de l'excés post-industrial entusiasmat en la creació de cossos *limpios, sanos, blancos, decentes, heterosexuales i jóvenes* (Rossi Braidotti).³⁴ El femení suporta una relació amb la carència, l'excés i l'excentricitat respecte del model dominant, ubicant-se més a prop de l'animal, el vegetal, la màquina i *el monstre*, en el qual també hi ha el reconeixement de la multiplicitat dintre de l'individu.

Conglomerats de feminitat monstruosa són les figuracions de l'artista australiana Linda Dement³⁵ en el seu *Cyberflesh Girlmonster*,³⁶ on desplega un particular desig d'atorgar corporeïtat visceral a l'espai interior de la màquina, fusionant carn femenina i pur virtual, tal com declara a l'entrevista realitzada amb Sadie Plant.³⁷ El joc a les fronteres del propi cos és una pràctica artística habitual dintre del ciberfeminisme, que brinda muntatges visuals on s'encabeixen imatges familiars que donen lloc a formes estranyes, no classificades, les quals ens interpel·len.

El ciborg de Donna Haraway (1991) ofereix una interacció nova amb altres organismes, vius i no vius, humans i no humans, constitutius de la nostra època. També és una metàfora i una alternativa a les narratives adípiques sobre les quals s'ha edificat feliçment el nucli familiar, i té el propòsit de desarticular-les com a poder efectiu i alternatiu de construcció de la subjectivitat. El ciborg és una possibilitat revulsiva i una consciència canviada; una obertura «llamada a ser transformada, usada y expandida mediante una <conversación> comprometida con otras voces», escriu Jorge Ardití al pròleg de l'edició castellana *Ciencia, cy-*

27. M. Torras (2004, pàg. 3).

28. D. Haraway (1991), <<http://caosmosis.acracia.net/?p=508>>.

29. Vegeu a la bibliografia A. Martínez-Collado (a).

30. Vegeu el web a: <<http://www.cyberfeminism.net/>>.

31. Vegeu el web a: <<http://www.critical-art.net/>>.

32. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.andrew.cmu.edu/user/fwild/faithwilding/>>.

33. Vegeu «Cell Track» de subRosa a: <<http://refugia.net/celltrack/>>.

34. R. Braidotti (2005, pàg. 245).

35. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.lindadement.com/>>.

36. Vegeu el web a: <<http://www.lindadement.com/cyberflesh-girlmonster.htm>>.

37. Vegeu l'entrevista en línia de D. Bulimic (1996).

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

borgs y mujeres de l'autora.³⁸ Haraway proposa amb l'escriptura ciborg un mètode de supervivència que ha d'explicar de nou les històries sobre l'origen, subvertint els mites centrals de la cultura occidental que ens han colonitzat i que s'han escrit amb les tecnologies literals, la biotecnologia i la microelectrònica, plens dels seus anhels de realització apocalíptics.

*

III. «To kill is to forget»³⁹

La xarxa és un espai que propicia un tipus de llenguatge: el llenguatge performatiu, capaç d'executar accions, de representar-nos i de ser identitat per l'efecte mateix de la pronúncia. Però la xarxa és un circuit que s'estén més enllà de l'espai en línia i que s'integra dintre d'un cos tecnològic global, que és un instrument que s'utilitza dèspota e implacablement per part de les estructures de poder sobre les persones, les dones particularment, en les societats especialment precàries. Com diu Úrsula Biemann en referència als assassinats en sèrie de Ciudad Juárez, «La violencia compulsiva, repetitiva de estas muertas en serie no existe sin un romance extremo entre la violencia erotizada y las tecnologías de masas de registro, la identificación, la reducción y la simulación [...] La muerte en serie es una forma de violencia pública propia de una cultura de máquinas».⁴⁰ Cal un canvi de consciència, perquè la tecnologia en si mateixa no soluciona l'opressió sobre la diferència. Al contrari, l'accentua i en contribueix a l'explotació.

Dollspace és una obra artística de Francesca da Rimini, una de les pioneres del ciberfeminisme, que batega al cor de la xarxa i s'hi expandeix en el seu espai/temps. És un laberint, un lloc fantasmal ple de memòries, poètic, que trenca la forma narrativa tradicional, sense principi ni seqüència, amb fluxos variables que s'estenen i es repleguen. «Si vivimos prisioneros del lenguaje, escapar de esta casa prisión requiere poetas del lenguaje, una especie de enzima de restricción cultural que corte el código», diu Haraway.⁴¹ És un lloc viu i canviant, en moviment constant,

on s'hi compten centenars de pàgines en les quals transiten diferents avatars: *Yoko*, *Gashgirl*, *Klava...*, cadascuna amb la seva vida, el seu desig i la seva memòria. De *Dollspace* diu Remedios Zafra a l'espai/exposició *Violencia sin Cuerpos*, del qual és comissaria: «Hay que auscultar el texto y la imagen para descubrir el corazón-enlace, siempre cambiante. Acariciar (literalmente) toda la página y vibrar (eróticamente) el cursor para seguir leyendo. Porque *Dollspace* trata de una violencia perversa cargada de erotismo, donde la imagen de la mujer, de la niña, de la muñeca aparece reiterada, completa o fragmentada, fantasma pero siempre "cuerpo", siempre tacto.»⁴²

Francesca da Rimini realitza un treball explícitament polític, crític i de denúncia contra el pan-capitalisme, el militarisme i el patriarcat (*Las Noches de los Muertos*, *Tales from the Puppet Mistress*,⁴³ *GenderFuckMeBaby's Palace*, *Liberation Range*, entre altres), en col·laboració habitual amb altres artistes com Ricardo Domínguez,⁴⁴ Diane Ludin⁴⁵ i Shu Lea Cheang,⁴⁶ essent tot part d'una idea: *City of Dreams*.⁴⁷ Investiga els potencials artístics de les diferents formes al ciberespai, com el correu electrònic i les interrelacions que genera, les comunitats en línia i els llocs web, i els encarna en els seus personatges, víctimes i botxins que es van manifestant en el transcurs de la navegació. Una part important de la seva inspiració és *La Filosofía del Tocador*, del Marquès de Sade. Concep l'art com un sentit lliure, una forma de gestionar creativament la xarxa a banda del capitalisme cognitiu, i desenvolupa una investigació exhaustiva al voltant del mitjà, els seus llenguatges i la gestió del coneixement en la societat de la informació, així com les seves implicacions més profundes.

D'altra banda, algunes artistes contemporànies, com ara o Pipilotti Rist⁴⁸ o, en una altra línia, Natasha Merrit,⁴⁹ reivindiquen, amb figuracions que podrien semblar estereotipades a alguns feminismes, el dret al desig propi i l'accés a l'ordre simbòlic des de la llibertat i no la submissió, amb la intenció de subvertir i no de dominar. Innovant, desmitificant, desajustant els rols establerts per als gèneres i donant llibertat al propi plaer. Com diu Ana Martínez-Collado: «Ellas exhiben sus propias experiencias, libres de prejuicio. Afirmando su sexo. El resto es el prejuicio de los demás».⁵⁰

38. J. Arditi (1995, pàg. 17).

39. F. da Rimini, *Dollspace*.

40. U. Biemann (1999).

41. D. Haraway (1991), nota 259 de la traducció castellana (1995).

42. R. Zafra (a), «Violencia Sin Cuerpos».

43. Vegeu el lloc web a: <<http://www.t0.or.at/dolores/gashgirl/puppettoc.htm>>.

44. Vegeu-ne el lloc web a: <<http://affinityproject.org/groups/electronicdisturbance.html>>.

45. Vegeu-ne el lloc web a: <<http://www.thing.net/~diane/>>.

46. Vegeu-ne el lloc web a: <<http://shulea.worldofprojects.info/>>.

47. Vegeu el lloc web a: <<http://www.sysx.org/gashgirl/>>.

48. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.pipilottirist.net/begin/open.html>>.

49. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://www.digitalgirly.com/>>.

50. Martínez-Collado (2001).

Hi ha un gran nombre de modalitats de ciberfeminismes i no en totes el paper de la creació artística és rellevant. Julianne Pierce diu que «la versió actualitzada del cyberfeminismo está más en *networking*, *webgrrrls*, *geek girls*, *FACES*, *OBN*, *editor on-line*, perspectivas de carrera, lista de servidores y conferencias internacionales. Está en Hybrid Workspace y "100 anti-theses", está en conseguir subsidios y financiación para crear oportunidades, encontrar y crear empleo».⁵¹

Atenent als seus orígens, s'hauria de dir que el ciberfeminisme és la utilització lliure i creativa de la xarxa per part de dones artistes que n'investiguen l'especificitat, que la gaudeixen perquè la coneixen bé, l'han fet el mitjà, eina i tècnica per a les seves expressions compromeses amb aquest temps, carregat de tots els temps; i compromeses també amb el seu *ser diversa*. Però el ciberfeminisme no ha volgut tancar-se ni definir-se, ha donat sortida a tota expressió que s'hi identifica des de qualsevol altra disciplina, fos o no art, i ha estat útil per a visibilitzar tot discurs afí a la veu en desacord amb la història tancada i jeràrquica del patriarcat. Argumentar la militància, procedència o pertinença d'una obra artística o d'una pràctica social a la xarxa, al ciberfeminisme o no, per causa de l'ús del medi, solament com a suport o articulació d'una estructura fora de línia (la xarxa canvia qualsevol estructura fora de línia quan interactua amb ella); és a dir, per ser *no* artístic o creatiu i ser tan sols mitjà de comunicació, d'activisme o d'expressió, o qualsevol altra característica diferenciadora o específica, com també la *no* adscripció explícita a cap feminisme històric, seria absurd i contrari al seu pensament i desenvolupament mateix. Per tant, no li correspon l'apropiacionisme ni el ser territorial ni territori demarcat. Tot i així, el sentit agut d'associació, de connexió en xarxa, és comú a tots els ciberfeminismes.

Com diu Donna Haraway, «No es accidental que el sistema simbólico de la familia del hombre –y, por lo tanto, de la esencia de la mujer– se rompa en el mismo momento en que las redes que conectan a los seres humanos en nuestro planeta, son, sin precedente alguno, múltiples, cargadas y complejas. El capitalismo avanzado es inadecuado para transportar la estructura de este momento histórico».⁵²

*

IV. «Guia para una deriva»⁵³

Les següents referències no pretenen ser una llista exhaustiva, però sí bàsica en el nostre mapa més pròxim.

Remedios Zafra⁵⁴ és comissaria i crítica d'art. Desenvolupa una feina important com a escriptora i assagista sobre la creació artística, la cultura digital i el feminisme. Dirigeix diversos projectes artístics a internet, com la revista en línia *Mujer y Cultura Visual*⁵⁵; el projecte creatiu *E-identidades*,⁵⁶ un treball d'investigació sobre la producció de subjectivitat en el medi electrònic, en què la identitat existeix sempre en relació a l'alteritat, sobre les diferents formes on es desenvolupa, com el xat o el videojoc, sobre com aquestes formes modifiquen les estructures hipertextuals, o quina seria la relació amb el propi cos. Reconèixer en el món virtual la mancança del cos equivaldria a adoptar efectivament la divisió cos-ment, o cos-ànima. A *Neuromancer*, la novel·la de Gibson, el trànsit afecta els cossos que re-tornen al món *presencial* amb estigmes, mutilacions o canvis produïts en la incursió *física* al ciberespai, fet que operaria com una metàfora en oposició a la divisió bipolar entre *real* i *virtual*. Remedios va ser comissaria també de l'exposició de *net.art* *Habitar en (punto) net*⁵⁷ la qual «reúne una selecció de algunas de las más significativas obras de *net.art* producidas por mujeres en los últimos años [...] trata sobre la vida en Internet. Trata también sobre las mujeres». Hi desenvolupa una notòria pràctica textual i reuneix les artistes Margot Lovejoy, Cornelia Sollfrank, Tina LaPorta, Annie Abrahams, Auriea Harvey, Natalie Bookchin, Laura Floyd i Mary Flanagan. Així mateix, l'exposició en línia *Violencia Sin Cuerpos*,⁵⁸ també al seu càrrec, planteja diferents lectures, el referent de les quals és el context en què el gènere i la violència, en base a aquest gènere, prenen forma al ciberespai. Les obres s'introdueixen amb textos amb què Remedios guia la *deriva*. Aglutina les artistes Sonya Rapoport i Marie-Jose Sat, Prema Murthy, Auriea Harvey i Michael Samyn, *Intima*, Margot Lovejoy, Natalie Bookchin, Francesca da Rimini, Agricola de Cologne, Robert Nideffer, Melinda Rackham, Young-Hae Chang Heavy Industries, Anne-Marie Schleiner, Faith Wilding i Hyla Willis, Cristina Buendía, Tina La Porta, Cindy Gabriela Flores i Guerrilla Girls.

Ana Martínez-Collado⁵⁹ dirigeix els *Estudios on line sobre arte y mujer*,⁶⁰ un lloc web dedicat a l'anàlisi de la producció

51. J. Pierce (1998).

52. D. Haraway (1995, pàg. 274).

53. Vegeu R. Zafra (b), <<http://www.2-red.net/edentidades/doc/Edentidades.pdf>>.

54. Vegeu-ne la pàgina personal a: <<http://2-red.net/rzafra/>>.

55. Vegeu-la a: <<http://www.2-red.net/mcv/>>

56. Vegeu-lo a: <<http://www.2-red.net/edentidades/doc/Edentidades.pdf>>.

57. Vegeu-la a: <<http://www.2-red.net/habitar/>>.

58. Vegeu-la a: <<http://www.carceldeamor.net/vsc/>>.

59. Vegeu-ne la pàgina web a: <http://www.uclm.es/actividades0506/master/arte_esfera_publica/paginas/profesorado/profesores/martinezcollado.html>.

60. Vegeu el lloc web a: <<http://www.estudiosonline.net/>>.

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

artística i teòrica feminista actual. Dirigeix diversos projectes sobre art, gènere i nous mitjans. Hi escriu: «Feminización como metáfora y efectución del procedimiento deconstructivo. Subversión del sistema que no concluye con la inversión de las jerarquías, sino que persigue la destrucción interna de todos los sistemas jerárquicos, diseminándolos en un tejido expandido de redes, de diferencias, de multiplicidades», a «Cyberfeminismo: Dos Escenarios». ⁶¹ Col·labora a la revista d'assaig, teoria i crítica de la cultura i l'art contemporani *Acción Paralela*. ⁶² Ha dirigit recentment l'exposició Cyberfem. Feminismos en el escenario electrónico ⁶³ (2006/07), la qual «pretende ofrecer un panorama de la diversidad de posibilidades, de discursos y narraciones, en que se desarrolla la participación de las mujeres en el territorio expandido de las nuevas tecnologías. Un territorio abierto en el que confluyen distintos discursos respecto al género, al sexo, a la polémica de la biotecnología, a los debates interculturales, en el contexto global de las nuevas tecnologías de la información», explica Ana ⁶⁴ a la web de l'exposició.

Ana Navarrete ⁶⁵ és artista i investigadora i participa a l'exposició Cyberfem amb *N340 Globalfem*. ⁶⁶

«La N-340 es un lugar de tránsito masivo de mercancías y cuerpos: jalonada de empresas, cadenas de servicios y muchísimos prostibulos. Esta carretera permite visibilizar y entender cómo los cuerpos de las mujeres migrantes son una mercancía que produce altos beneficios y que tienen un papel importante en la producción y reproducción del capitalismo globalizado».

Escriu «Cyberfeminismo, también una forma de activismo (a propósito de una obra de Faith Wilding)» ⁶⁷ amb Ana Martínez-Collado, i «Cyberfeminismo: Segundo escenario: Las informáticas de la dominación». ⁶⁸

Helena Cabello i Ana Carceller ⁶⁹ són dues artistes que viuen i treballen a Madrid: «Formamos el equipo Cabello/Carceller a principios de los 90 con el fin de proporcionar un marco de diálogo y debate a preocupaciones artísticas comunes [...] desarrollando líneas de trabajo fragmentarias y multidisciplinares, abiertas a la construcción de situaciones». La seva investigació identitària es canalitza per mitjà de la masculinitat i els seus aspectes contradictoris. Escriuen el catàleg de l'exposició *Sujetos Imprevistos*. ⁷⁰

Algunes bloggers molt interessants

Mercè Molist ⁷¹ és una periodista barcelonina *free-lance*, especialitzada en internet, que ha participat en diversos experiments socials a la xarxa com *Fronteras Electrónicas* ⁷², el capítol espanyol de *Computer Professionals for Social Responsibility* ⁷³, l'encontre anual Hackmeeting ⁷⁴ o el procés per aconseguir un domini d'internet propi per a Catalunya. Ha entrevistat entre altres a Sherry Turkle («Ens despertem com a amants, fem l'esmorzar com a mares, treballem com a advocats... Tots tenim l'experiència de ser "molts" a la vegada. El ciberespai concreta aquest fenomen i l'eleva»). ⁷⁵

Montserrat Boix ⁷⁶ periodista llicenciada en Ciències de la Informació, crea *Mujeres en Red/El Periódico Feminista* ⁷⁷, una de les xarxes més importants en espanyol d'intercanvi d'informació a internet sobre drets humans de les dones i empoderament. Escriu també «Los géneros de la red: los ciberfeminismos» ⁷⁸ (2003) publicat en el llibre *The role of humanity in the information age. A Latin Perspective* ⁷⁹ conjuntament amb Ana de Miguel, ⁸⁰ un anàlisi profund de l'estat de la qüestió. Montse Boix s'identifica amb el ciberfeminisme social. ⁸¹

61. M. Martínez-Collado (b), «Cyberfeminismo: Dos escenarios».

62. Vegeu-la a: <<http://www.acppar.org/numero5/cyberfem.htm>>.

63. Vegeu-la a: <<http://www.cyberfem.net/>>.

64. Vegeu: <http://www.cyberfem.net/pdf/abstract_cyberfem.pdf>

65. Vegeu-ne la pàgina web a: <http://www.uclm.es/actividades0506/master/arte_esfera_publica/paginas/profesorado/profesores/navarrete.html>.

66. Vegeu-ne la pàgina web a: <<http://www.n340.org/>>.

67. Vegeu-lo en línia a: <<http://www.estudiosonline.net/texts/activismo.html>>.

68. Vegeu-lo en línia a: <<http://www.estudiosonline.net/texts/escenarios.html>>.

69. Vegeu-ne el lloc web a: <<http://www.hamacaonline.net/autor.php?id=50>>.

70. Vegeu-lo a: <<http://www.estudiosonline.net/texts/imprevistos.html>>.

71. <<http://filmica.com/port666/>>.

72. Vegeu-ho a: <<http://ww2.grn.es/merce/95-98/free.html>>.

73. Vegeu el lloc web a: <<http://cpsr.org/>>.

74. Vegeu el lloc web a: <<http://www.sindominio.net/hackmeeting/index.php/Portada>>.

75. Vegeu l'entrevista en línia a: <<http://ww2.grn.es/merce/95-98/sherry.html>>.

76. Vegeu-ne el currículum a: <<http://www.mujeresenred.net/montserratboix.html>>.

77. Vegeu-la a: <<http://www.nodo50.org/mujeresred/>>.

78. Vegeu-lo en línia a: <<http://www.mujeresenred.net/IMG/pdf/ciberfeminismo-demiguel-boix.pdf>>.

79. Vegeu M. Boix (2002).

80. Vegeu-ne el currículum a: <<http://www.mujeresenred.net/anademiguel.html>>.

81. Vegeu-ho al bloc: <<http://montserratboix.nireblog.com/post/2006/08/01/ciberfeminismo-social-como-experiencia>>.

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

Amaya Mendizábal coordina *TODAS*, un ampli espai a la xarxa amb «una audiència eminentement femenina, tecnològicament avançada y al tanto de noticias diversas y actualizadas sobre la mujer en distintos ámbitos de la sociedad».⁸²

Carmen Castro, economista amb una clara dimensió social, dirigeix *Sin Género De Dudas*,⁸³ un bloc especialitzat en gènere i democràcia.

Maria Pérez⁸⁴ edita *ptqk_blogzine*⁸⁵ que defineix com un *fanzine* digital sobre arts experimentals, cibercultura crítica i activisme; un laboratori d'activisme tàctic, cultural i mediàtic. També concep i coordina *Netlach*,⁸⁶ el nom de la qual, tal com explica Maria al lloc web, fa referència també al «movimiento intelectual europeo que derivó en la *Internacional Situacionista* liderada por Guy Debord. Asociada con las corrientes marxistas, dadaístas, existencialistas y utópicas (como el anarquismo o el punk), el situacionismo cuestiona el sistema de clases y la mercantilización del ocio y la cultura, convertidas en herramientas de control social».

*

V. Thelos

Tot i que els elements de les tecnologies digitals van estar patrocinats en principi pel governs, el quals van determinar poders materials i ideològics i van significar la consecució d'objectius nacionals i militars, existeix, en la mateixa arrel de l'estructura de les TIC, un corrent que pretén facilitar el flux lliure d'informació (Richard Stallman)⁸⁷ que vol contribuir a la millora dels espais culturals i que concep el coneixement i l'expressió humans com quelcom essencialment comuns, a compartir en la mateixa font virtual per al seu ús o creació futurs i a protegir de la privatització.⁸⁸ Això suposaria recuperar part del valor del *saber* que se li va arrabassar al atorgar-li valor exclusiu de *canvi* (*La Condición postmoderna*, Lyotard 1987),⁸⁹ «[...] the great alternative project of the last decade has been mapping the transnational space invested primarily by corporations, and distributing that knowledge for free», escriu Francesca da Rimini⁹⁰ citant a Brian Holmes. En aquest sentit els artistes i els codificadors/es estarien en el centre d'una lluita cultural per a preservar i renovar la cul-

tura. Comprometre's amb els llenguatges informàtics és prendre la iniciativa cap a aquesta possibilitat si volem escriure pròpies i diverses *Història* per a un món més just.

Referències bibliogràfiques

- ARDITI, Jorge (1995). «Analítica de la postmodernidad» [pròleg]. A: Donna HARAWAY. *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*. Madrid: Cátedra.
<<http://caosmosis.acracia.net/?p=508>>
- BIEMANN, Ursula (1999). *Performing the Border* [vídeo-assaig]. <http://www.geobodies.org/01_art_and_videos/1999_performing_the_border/>
<<http://www.medienkunstnetz.de/works/performing-the-border/>>
- BIEMANN, Ursula. *Geobodies. Ursula Biemann's gender and geography site*. <<http://www.geobodies.org/>>
- BOIX, Montserrat; MIGUEL, Ana de (2003). «Los géneros de la red: los ciberfeminismos» [en línia]. A: R. BAEZA. *The role of humanity in the information age. A Latin Perspective*. Universitat de Xile.
<<http://www.mujeresenred.net/IMG/pdf/ciberfeminismo-de-miguel-boix.pdf>>
- BONDER, Gloria (2002). *Las nuevas tecnologías de información y las mujeres: reflexiones necesarias*. Santiago de Chile: CEPAL.
<<http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/6/10626/lcl1742e.pdf>>
- BRAIDOTTI, Rosi (2002). *Metamorphoses. Towards a materialist theory of becoming*. Cambridge: Polity Press. [Traducció espanyola: *Metamorfosis. Hacia una teoría materialista del devenir*. Madrid: Ediciones Akal, 2005.]
- BUTLER, Judith (1990). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Nova York: Routledge. [Traducció espanyola: *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Barcelona: Paidós, 2007.]
- BULIMIC, Dolores (1996). «An interview with Sadie Plant and Linda Dement» [en línia]. A: *Dolores Bulimic Breakfast*. <<http://www.t0.or.at/dolores/interviews/intervwtoc.htm>>

82. Vegeu-lo a: <<http://www.entretodas.net/about-us-sobre-todas/>>.

83. Vegeu-lo a: <<http://singenerodedudas.com/>>.

84. Vegeu-ne el bloc personal a: <<http://mariapereza.blogspot.com/2005/09/por-qu-este-blog-porque-la-separacin.html>>.

85. Vegeu-lo a: <<http://ptqkblogzine.blogspot.com/>>.

86. Vegeu-lo a: <http://www.netlach.org/web/component/option.com_frontpage/Itemid,84/lang,es/>.

87. Vegeu-ne la pàgina web a: <<http://www.stallman.org/>>.

88. Vegeu: <<http://biblioweb.sindominio.net/pensamiento/softlibre/>>.

89. Lyotard (1987, pàg. 17).

90. F. da Rimini (2007, pàg. 53). Consultable en línia a: <<http://dollyoko.thing.net/g8/daRimini-social-technologies.pdf>>.

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

- CABELLO, Helena; CARCELLER, Ana. «Sujetos imprevistos. (Divagaciones sobre lo que fueron, son y serán)» [article en línia]. A: *Estudios online.net*. <<http://www.estudiosonline.net/texts/imprevistos.html>>
- CIRLOT, Lourdes (1993). *Primeras vanguardias artísticas. Textos y documentos*. Barcelona: Editorial Labor.
- COTTINGHAM, Laura (1993). *Pero, ¿qué tienen de malo estas chicas malas?*. [Catàleg de l'exposició Bad Girls]. Londres. <http://cv.uoc.edu/~04_999_01_u07/ciberfeminismes28.html>
- CRITICAL ART ENSEMBLE (CAE). <<http://www.critical-art.net/>>
- DA RIMINI, Francesca. *Dollspace*. <<http://dollyoko.thing.net/title.htm>>
- DA RIMINI, Francesca. *Social Technologies and the Digital Commons*. <<http://dollyoko.thing.net/g8/daRimini-social-technologies.pdf>>
- DA RIMINI, Francesca. *Los días y las noches de los muertos*. <<http://dollyoko.thing.net/LOSDIAS/INDEX.HTML>>
- DA RIMINI, Francesca. *Tales from the Puppet Mistress*. <<http://www.t0.or.at/dolores/gashgirl/puppettoc.htm>>
- DA RIMINI, Francesca. *Gender Fuck Me Baby's Palace of Unparalleled Cynicism*. <<http://www.altx.com/dd/gashgirl.html>>
- DA RIMINI, Francesca. *Liberation Range*. <<http://dollyoko.thing.net/subtle/>>
- DE LAURENTIS, Teresa (1984). *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema*. Bloomington: Indiana UP. [Traducció espanyola: *Alicia ya no. Feminismo, Semiòtica, Cine*. Madrid: Càtedra, 1992.]
- DEMENT, Linda. <<http://www.lindadement.com/>>
- DOMINGUEZ, Ricardo. <<http://www.thing.net/~rdom/>>
- FACES. <<http://www.faces-l.net/>>
- FOUCAULT, Michel (1975). *Surveiller et punir*. París: Gallimard. [Traducció espanyola: *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo veintiuno, 2002.]
- FOUCAULT, Michel (1976). *Histoire de la sexualité 1: la volonté de savoir*. París: Gallimard. [Traducció espanyola: *Historia de la sexualidad I. La voluntad de saber*. Madrid: Siglo veintiuno, 1998.]
- GARCÍA-SELGAS, Fernando (1995). [Prólogo]. A: Donna HARAWAY. *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinención de la naturaleza*. Madrid: Càtedra.
- GUERRILLA GIRLS. <<http://www.guerrillagirls.com/>>
- GIBSON, William (1984). *Neuromancer*. Canadà: Ace Books [Traducció espanyola: *Neuromante*. Barcelona: Minotauro, 1984]
- GREEN, Rachel (2000). «Una historia del Arte de Internet». A: *Aleph. Net.art + Net.critique*. <http://aleph-arts.org/pens/greene_history.html>
- GRRL. <<http://www.grrl.com/>>
- HARAWAY, Donna (1995). *Ciencia, cyborgs y mujeres: la reinención de la naturaleza*. Madrid: Càtedra. <<http://caosmosis.acracia.net/?p=508>>
- HARAWAY, Donna (1991). «A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century». A: *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. Nova York: Routledge. <<http://www.stanford.edu/dept/HPS/Haraway/CyborgManifesto.html>>
- HARAWAY, Donna (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan®.Meets OncoMouse™ Feminism and Technoscience*. Nova York: Routledge. [Traducció espanyola: *Testigo Modesto@Segundo_Milenio. HombreHembra®_Conoce_Oncorotón®*. Barcelona: Editorial UOC. 2004.]
- HARAWAY, Donna (1999). «Las promesas de los monstruos: una política regeneradora para otros inapropiados/bles». A: *Política y sociedad*, núm. 30, pàg. 121-164. Madrid: Universitat Complutense de Madrid. ISSN 1130-8001 <<http://www.ucm.es/BUCM/revistas/cps/11308001/articulos/POSO9999130121A.PDF>>
- KRISTEVA, Julia (1980). *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection*. París: Seuil.
- LE GUIN, Ursula K. (1969). *The Left Hand of Darkness*. Nova York: Ace Books. [Traducció espanyola: *La mano izquierda de la oscuridad*. Barcelona: Minotauro, 1969.]
- LYOTARD, Jean-François (1979). *La Condition postmoderne*. París: Editions de Minuit. [Traducció espanyola: *La condición postmoderna. Informe sobre el saber*. Madrid: Càtedra, 1987.]
- LUDIN, Diana. <<http://www.thing.net/~diane/>>
- MAIL, Merz «Cronología del arte postal en España (1973 - 1999)» [en línia]. *Escaner cultural*. <<http://revista.escaner.cl/node/534>>
- MARTÍNEZ-COLLADO, Ana (a). «Tecnología y construcción de la subjetividad. La feminización de la representación cyborg» [en línia]. *Acción paralela*, núm. 5. <<http://www.accpar.org/numero5/cyberfem.htm>>
- MARTÍNEZ-COLLADO, Ana (b). «Cyberfeminismo: Dos Escenarios». A: *Estudios online*. <<http://www.estudiosonline.net/texts/escenarios.html>>
- MARTÍNEZ-COLLADO, Ana (2000). «Zona F: el momento del "feminismo expandido"». Exposició a l'Espai d'Art Contemporani de Castelló. Crítica en línia a: <<http://www.artszin.net/vol1/zonaf.html>>
- MARTÍNEZ-COLLADO, Ana (2001). «Pipilotti Rist, Apricots along the street». Exposició al Museu Reina Sofía de Madrid. Crítica en línia a: <<http://www.artszin.net/pipilotti.html>>

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

- OBN (Old_Boys_Network) (1997). «100 anti-theses». A: *Habitar en (punto) net*.
<http://www.2-red.net/habitar/tx/text_100e.html>
- OBN (Old_Boys_Network).
<<http://www.obn.org/>>
- PLANT, Sadie (1997). *Zeros and Ones. Digital Women + The new Technoculture*. Nova York: Doubleday. [Traducció espanyola: *Ceros + Unos. Mujeres digitales + la nueva tecnocultura*. Barcelona: Ediciones Destino, 1998.]
- PIERCE, Julianne (1998). «Info Heavy Cyber Babe». A: *Estudios online*.
<<http://www.estudiosonline.net/texts/infoheavy.html>>
- SHELLEY, Mary (1818). *Frankenstein or the modern Prometheus*. Londres: Harding, Mavor & Jones. [Traducció espanyola: *Frankenstein o el moderno Prometeo*. Madrid: Càtedra, 2005.]
- SHERMAN, Cindy.
<<http://www.cindysherman.com/>>
- SHU LEA CHEANG.
<<http://shulea.worldofprojects.info/>>
- ST. AMANT, Kirk; STILL, Brian (2007). *Handbook of Research on Open Source Software: Technological, Economic, and Social Perspectives*. Nova York: Information Science Reference.
- STALLMAN, Richard (2004). *Software libre para una sociedad libre*. Madrid: Traficantes de sueños.
<<http://biblioweb.sindominio.net/pensamiento/softlibre/>>
- STALLMAN, Richard.
<<http://www.stallman.org/>>
- STEFFENSEN, Jyanni (1998). «Slimy metaphors for technology: "the clitoris is a direct line to the Matrix"». A: *Electronic Writing Research Ensemble*.
<<http://ensemble.va.com.au/array/steff.html>>
- STONE, Sandy (1991). *El imperio contraataca. Un manifiesto post-transexual*.
<http://cv.uoc.edu/~04_999_01_u07/ciberfeminismes7.html>
- STONE, Sandy.
<<http://sandystone.com/>>
- SUBROSA.
<<http://www.cyberfeminism.net/publications/>>
- SUBROSA (2004). «Cell Track. Mapping the Appropriation of Life Materials». Exposició en línia.
<<http://refugia.net/celltrack/>>
- TRINH T. MINH-HA.
<<http://www.trinhminh-ha.com/>>
- TORRAS, Meri (2004). «Cuerpos, géneros, tecnologías». *Lectora. Revista de mujeres y textualidad*, núm. 10. Barcelona. <http://www.ub.es/cdona/lectora_10/Intro%20dossier%20Cuerpos.pdf>
- TURKLE, Sherry. «Som màquines bioquímiques» [entrevista en línia]. <<http://ww2.grn.es/merce/95-98/sherry.html>>
- VESNA, V. (1997). «Del Fe-Mail al f-e-mail y más allá: Redes ciberfeministas en la Web». A: *Estudios online*.
<<http://www.estudiosonline.net/texts/vesna.html>>
- VNS MATRIX (1991). «Cyberfeminist manifesto for the 21st century». A: *VNS MATRIX. All New Gen* (1995).
<<http://www.medienkunstnetz.de/works/all-new-gen/>>. [Traducció espanyola: «Un manifiesto ciberfeminista para el siglo XXI». A: *Habitar en (punto) net*. <http://www.2-red.net/habitar/tx/text_vns_c.html>.]
- VNS MATRIX (1996). «Manifiesto de la Perra Mutante». A: *Habitar en (punto) net*.
<http://www.2-red.net/habitar/tx/text_vns2_c.html>
- VOLKART, I. (2000). «Tecnologías de la Identidad». A: *Habitar en (punto) net*.
<http://www.2-red.net/habitar/tx/text_yv_c.html>
- WAJCMAN, J. (2004). *TechnoFeminism*. Cambridge: Polity Press.
- WILDING, Faith (2001). «Where is the Feminism in Cyberfeminism». A: *Feminist Art Theory*. Blackwells: Ed. Hillary Robinson.
<<http://www.andrew.cmu.edu/user/fwild/faithwilding/whe-refem.html>>
[Traducció espanyola: «¿Dónde está el feminismo en el ciberfeminismo?». A: *Habitar en (punto) net*. <http://2-red.net/habitar/tx/text_fw_c.html>.]
- WITTIG, Monique. «La mente hetero» [en línia]. A: *Poesía De-géneros*.
<<http://www.zapatosrojos.com.ar/pdg/Ensayo/Ensayo%20-%20Monique%20Wittig.htm>>
- ZAFRA, R. (a). «Violencia Sin Cuerpos». A: *Cárcel de amor*.
<<http://www.carceldeamor.net/vsc/index.html>>, <<http://www.carceldeamor.net/vsc/textos/textovn.html>>
- ZAFRA, R. (b). «E-dentidades: loading-searching-doing (cartografías del sujeto on-line)». A: *Habitar en (punto) net*.
<<http://www.2-red.net/edentidades/doc/Edentidades.pdf>>
- ZAFRA, R. (2003). *Habitar en (punto) net*.
<<http://www.2-red.net/habitar/tx/text1.html>>

<http://uocpapers.uoc.edu>

XXI Una Odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme

Citació recomanada:

SALAS, Eva (2008). «XXI Una odissea al ciberespai. Recorregut preliminar a través del ciberfeminisme».

UOC Papers [article en línia]. Núm. 7. UOC. [Data de consulta: mm/dd/aa].<<http://www.uoc.edu/uocpapers/7/dt/cat/salas.pdf>>

ISSN 1885-1541

Aquesta obra està subjecta a la llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-la, distribuir-la i comunicar-la públicament sempre que n'especifiqueu l'autor i la revista que la publica (*UOC Papers*); no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>.

Eva Salaseva.ona@gmail.com

Eva Salas es forma en l'àmbit artístic, cursa cinc anys de dansa a l'Institut del Teatre, així com diversos cursos d'interpretació, i es llicencia en Imatge per la Facultat de Belles Arts de Barcelona el 1998. Treballà per la publicitat, el cinema i el dibuix animat. Viu a Barcelona i, des del 2001, es dedica a la docència a l'Escola de la Dona, on imparteix assignatures de Dibuix, Pintura, Color, Fotografia digital i Ciberfeminismes. Va exposar l'obra *L'esperit de la matèria* a la Primavera Fotogràfica 2000.